

УДК 378.18

О. О. СТАШУК

викладач

КЗ “Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія” ЗОР

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ЖИТТЄПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті подано результати пошукової роботи із залучення студентів до життєпізнавальної діяльності як одного із засобів розвитку дослідницьких умінь майбутніх соціальних педагогів. Визначено, що окремими аспектами процесу набуття студентами знань і вмінь, що мають науково-дослідний характер, є: синергія особистого життєвого досвіду, особливостей протікання психічних процесів, динаміки здатності самостійно мислити та діяти, обсягу вже набутих знань тощо. Зазначено, що саме особистісний контекст розвитку дослідницьких умінь студента дає змогу викладачу ефективно побудувати розвивальну роботу. Визначено, що інноваційним засобом у цьому ракурсі є залучення студентів до організованої життєпізнавальної діяльності, яка, з одного боку, є процесом набуття дослідницьких умінь, а з іншого – духовно-практичною діяльністю особистості із пізнання сутності, закономірностей та принципів людського життя. Наголошено, що прикладом організації життєпізнавальної діяльності студентів є позааудиторний проект “Філософія серця в новій школі”, змістом якого є дослідження життєвого шляху видатних науковців минулого.

Ключові слова: дослідницькі вміння, розвиток дослідницьких умінь, життєпізнавальна діяльність, життєпізнавальний проект.

Актуальність проблеми розвитку дослідницьких умінь майбутніх соціальних педагогів визначається запитом сучасного суспільства щодо кваліфікації фахівця нової формації, здатного вирішувати складні нестандартні завдання в умовах нестабільності та переходу країни до нових соціально-економічних стандартів. Сьогодні задіяно різноманітні шляхи вирішення поставленої проблеми: на законодавчому рівні, на рівні змін у змісті вищої освіти та її науково-методичному забезпеченні. Зокрема, в низці чинних нормативних документів (у Законі України “Про вищу освіту” (2014 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Державній цільовій науково-технічній і соціальній програмі “Наука в університетах” на 2008–2017 рр.) задекларовано провідні критерії готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, зокрема володіння вміннями й навичками здійснювати дослідницьку діяльність.

Про зростання інтересу українських учених до питань становлення соціально-педагогічної освіти в Україні свідчить кількість наукових праць, які було опубліковано за останні роки. Загальнотеоретичним питанням підготовки фахівців присвячено дослідження таких науковців: В. Андрущенко, С. Балашова, Т. Бабенко, Н. Батечко, В. Бодрова, В. Бондара, Г. Вільського, С. Вітвицької, І. Зязюна та ін. Науковці розкривають роль дослідницької компетентності в професійній підготовці педагога (Л. Бондаренко,

В. Литовченко, В. Нечипоренко та ін.), розвиток дослідницьких знань, умінь і навичок (Л. Божович, О. Винославська та ін.). Окремі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів розкрито О. Безпалько, І. Зверевою, А. Капською, Л. Міщик, В. Оржеховською та ін. Особливу увагу науковці приділяють інноваційними методам організації аудиторної та позааудиторної роботи студентів з метою розвитку в них базових і професійних компетенцій. Зокрема, окремі аспекти проблеми розвитку життєпізнавальної діяльності студентів як засобу особистісного та професійного становлення майбутніх фахівців досліджують І. Єрмаков, А. Закірова, В. Нечипоренко та ін.

Мета статті – представити результати пошукової роботи із залучення студентів до життєпізнавальної діяльності як одного із засобів розвитку дослідницьких умінь майбутніх соціальних педагогів.

Провідним завданням студентів як окремої соціально-професійної групи є набуття знань і вмінь у галузі обраної професії. Особливістю системи формування дослідницьких умінь студентів є: єдність навчання й науково-дослідної діяльності; орієнтація навчального процесу на саморозвиток і самоорганізацію; залучення студентів до вирішення випереджальних пізнавальних та дослідницько-творчих завдань; залучення студентів до різних видів науково-дослідної роботи. Наголошуючи на науково-дослідному характері знань, що отримують майбутні фахівці, науковці виділяють окремі аспекти процесу їх набуття. Зокрема, це синергія особистого життєвого досвіду, особливостей протікання психічних процесів, здатності самостійно мислити та діяти, обсяг уже набутих знань тощо. Так, Ю. Самарин говорить про механізми синтезу знань і життєвого досвіду [4, с. 31]; рефлексивні можливості студентів Р. Мей характеризує гострою самокритикою, самооцінка в них є суперечливою і часом нереалістичною [цит. за 1, с. 31]; Т. Туркот зауважує, що специфіка навчання у вищих навчальних закладах визначається важливими аспектами життєвого становлення молоді людини. Експериментальні дослідження О. Винославської виявляють суперечливий характер розвитку психічних функцій та інтелекту студентів, які полягають у особливо помітних “спадах” і “підйомах” у розвитку [8, с. 112].

Загалом, поняття “дослідницькі уміння” науковці тлумачать із різних позицій: як властивість особистості або як здатність здобувати нові знання, вміння й навички (С. Балашова) [2, с. 21]; як спосіб реалізації “окремої діяльності” (С. Бризгалова); як здатність до самостійних спостережень, пошуків (І. Зимня, І. Каташинська, О. Шашенкова) [3, с. 31]; здатність усвідомлено здійснювати дії з пошуку, відбору, переробки, аналізу, створення, проектування й підготовки результатів пізнавальної діяльності (В. Базелюк); сукупність систематизованих знань (В. Литовченко) [7, с. 39] тощо. Семантичний аналіз термінів “розвиток”, “уміння”, “дослідницькі вміння” спонукає до думки про те, що під поняттям “розвиток дослідницьких умінь” можна розуміти безперервний процес кількісних та якісних змін здатності особистості до пошуково-перетворювальної діяльності в освіт-

ньому процесі. Якісним вираженням змін у розвитку цих умінь є сукупність готовностей особистості, зокрема готовності до здійснення дослідно-пошукової роботи.

Розвиток дослідницьких умінь у процесі навчання у ВНЗ відбувається, насамперед, через стимулювання дослідницького потенціалу студентів на лекціях, практичних, семінарських, лабораторних заняттях, під час педагогічної практики, консультацій, виконання курсових робіт, проведення поточних науково-педагогічних досліджень, підготовки виступів на науково-практичних конференціях тощо. На думку більшості вчених, дослідницькі вміння в студентів ефективно розвиваються лише в процесі реалізації активних форм і методів навчання, зокрема застосування проблемних, інтерактивних і проектних методів і форм навчання, організації самостійної роботи тощо. Хоча потрібно зазначити, що студентів з недостатньо сформованою готовністю до здійснення науково-пошукової роботи, як правило, дуже важко включити в активну науково-дослідну роботу на суто теоретичні теми. В цьому ракурсі викладачу доцільно спиратися на таку психосоціальну особливість студентів, як усвідомлена ними орієнтація на саморозвиток і самоорганізацію життєздійснення, що саме й надає нового актуального ракурсу науковим дослідженням розвитку дослідницьких умінь майбутніх соціальних педагогів. Життєпізнавальна діяльність по суті є процесом набуття дослідницьких (пізнавальних) умінь, а саме: вміння аналізувати та диференціювати наукові факти, проводити практичну пошукову роботу в друкованих та електронних виданнях тощо. Водночас за змістом життєпізнавальна діяльність стає фактором особистісного розвитку, формування нових життєвих ідей, переоцінки життєвих подій на матеріалах власного життя або життя іншої людини. За В. Нечипоренко, життєпізнання – це духовно-практична діяльність особистості, яка полягає в пізнанні сутності, закономірностей та принципів людського життя, цілеспрямованому вивченні власного життя як унікального, неповторного прояву людського [6, с. 31]. Особистісна значущість життєпізнавальної діяльності зумовлена такими чинниками: результати цієї діяльності мають стати інформаційним та смисловим фундаментом подальших життєвих змін та інновацій особистості (І. Єрмаков); вирішення проблем, що становлять актуальну життєву ситуацію, означає вибір стратегії життя або сценарію поведінки в майбутньому, визначення життєвих перспектив (В. Панок); сформована в процесі цієї діяльності потреба в організації життєвих досліджень (наприклад, розібратися в тому, що відбувається, знайти причини стрімкого й несподіваного розвитку життєвих подій, зрозуміти мотиви власних імпульсів і дивних вчинків оточення тощо) стає головною умовою виходу особистості з кризових життєвих ситуацій (Т. Титаренко); опановуючи компоненти життєпізнавальної діяльності (наприклад, набуваючи досвіду мислення, рефлексії своїх проблем, виховуючи в собі інтелектуальних і дієдатних внутрішніх співрозмовників тощо) особистість задіює психічні механізми,

які їй дають змогу звернути увагу на своє життя й обрати правильну для себе життєву стратегію, і які потрібно формувати в людини (І. Підласа).

Методологічною основою організації життєпізнавальної діяльності в освітньому процесі є герменевтичний підхід, під яким розуміємо організацію педагогічного процесу засобами створення особистісно орієнтованих емоційно-образних ситуацій, які виникають під час осмислення, розуміння та інтерпретації тексту. А. Закірова пояснює, що в основі гуманітарного освоєння феноменів життя покладено ідею впливу механізмів інтерпретації культурних текстів на свідомість людини загалом, на способи її мислення та світорозуміння, а також (опосередковано) й на інші види діяльності, в тому числі на прогнозування, моделювання, проектування, діагностику та спілкування [10]. Х.-Г. Гадамер обґрунтовував твердження, що такий вплив стає можливим завдяки тому, що звернення до будь-якого тексту вимагає, насамперед, “досвіду осмислення” – осмислення, “яке ніколи не починається з нуля та ніколи не замикається на безкінечності” [5]. По-друге, метою “розуміння” є не правильна інтерпретація тексту, не реконструкція ідей та думок того, кого інтерпретують, а активізація власних мисленневих процесів через формування діалогової системи. В результаті “спілкування” з текстом дослідник практично створює власний “авторський текст”. Наголосимо, що поняття “текст” розуміємо в широкому контексті: це явища в різних формах, які вимагають тлумачення. Ґрунтуючись на викладеному вище, ми передбачили, що прикладні життєпізнавальні дослідження організовують з метою інтенсифікації процесу саморозвитку та само актуалізації особистості, активізації пізнавальної (дослідницької) діяльності, яка не обмежується навчальними заняттями. Завданнями, які вирішують у процесі залучення студентів до життєпізнавальної діяльності, є такі:

- розвиток свідомості студента загалом, способів його мислення та світорозуміння, а також (опосередковано) інших видів діяльності: прогнозування, моделювання, проектування, діагностики та спілкування;
- розвиток творчої особистості, яка відрізняється незалежністю в судженнях, готовністю до сприйняття нового та незвичайного; вмінням отримувати нетривіальні рішення життєвих проблем; самомотивацією;
- стимулювання особистісного пошуку смислів власного життя.

Об’єктом прикладних життєвих досліджень є людина, що перебуває в соціокультурних зв’язках, а предметом – текст як явище гуманітарної культури, як механізм, який керує процесом розуміння та як система понять і категорій, через які передається внутрішній світ людини.

В основу алгоритму організації процесу пізнання сутності людського життя покладено “герменевтичний трикутник” Е. Беті. Алгоритм складається з п’яти основних етапів, які відображають сутність усвідомленого дослідження “тесту особистості” (термін О. Старовойтенко), та побудови на цій основі особистісно значущого власного Авторського Тексту (термін А. Закірової). Етапи життєпізнавальної діяльності сформульовані таким чином: 1) фіксування знань, представлення їх у вигляді інформаційного

ресурсу; 2) інтерпретація інформаційного ресурсу; 3) розуміння сутності представленого, зафіксованого знання; 4) засвоєння життєвого уроку як елементарної одиниці досвіду організації життєвих досліджень; 5) створення власних наративів, які репрезентують закономірності та принципи життя, в результаті життєпізнавального дослідження. Останній етап можна охарактеризувати як “екзистенційний рівень, на якому набувають чинності процеси творчості, самостійного відкриття та формування духовних і матеріальних цінностей; відбувається осмислення особистого й суспільного буття, виробляються життєва позиція та форми реагування на соціальне середовище [9].

Методами організації життєпізнавальної діяльності є: споглядання, спостереження, спілкування, читання, діалог, сократичний діалог, інтерпретація фольклорних сюжетів і притч, інтерпретація явищ віртуального світу, створення міфу захоплюючої фігури видатної людини, аналіз особистих документів, нарація, концептуалізація, створення моделей, інтерпретація фотографій, раціональне пояснення аналітичного наративу, усвідомлення метафоричного наративу тощо.

З метою розвитку дослідницьких умінь студентів було розроблено позааудиторний життєпізнавальний проект “Філософія серця в новій школі”, змістом якого є дослідження життєвого шляху видатних науковців минулого – С. Русової та П. Юркевича. Метою життєпізнавального проекту є: розширення знань студентів про життя та творчість видатних педагогів С. Русової та П. Юркевича; розвиток дослідницьких умінь студентів і навичок застосування біографічного методу; виховання активної громадянської позиції, поваги до українця як носія автентичних якостей високої духовності особистості.

Методами організації життєпізнавального дослідження було обрано такі: створення міфу захоплюючої фігури видатної людини, аналіз особистих документів (автобіографій, листів, щоденників), інтерпретація фотографій та біографічних сюжетів.

Проект було реалізовано на базі комунального закладу “Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія” Запорізької обласної ради. На першому етапі проектної роботи було проведено загальні збори студентів, головною метою яких було започаткування життєпізнавального проекту та обговорення ідей щодо реалізації проекту. Під час загальних зборів студентам було запропоновано обрати для себе напрям дослідницької діяльності з десяти запропонованих. В результаті було створено 10 робочих груп за такими питаннями: “Дослідження біографії П. Юркевича”, “Дослідження проблеми виховання з позиції “філософії серця” П. Юркевича”, “Дослідження особливостей навчання у педагогіці П. Юркевича”, “Дослідження проблеми українського кордоцентризму як національної філософії”, “Реалізація ідей С. Русової у сучасній Україні”, “Дослідження впливу сім’ї Ліндфорсів-Русових на становлення особистості видатного педагога – С. Русової”, “Дослідження педагогічної спадщини С. Русової (кінець XIX ст. – 1905 р.)”, “Дослід-

ження педагогічної спадщини С. Русової (1906–1916 рр.)”, “Дослідження педагогічної спадщини С. Русової (1917–1921 рр.)”, “Завдання: дослідження педагогічної спадщини С. Русової (1921–1940 рр.)”. Крім цього, з метою відстеження ефективності пошукової роботи було проведено діагностичне дослідження, для якого були обрані студенти 1–4 курсів напряму підготовки “Соціальна педагогіка”. Проведено комплекс діагностичних методик: за критерієм обізнаності студентів у науково-дослідній роботі (тестові завдання “Обізнаність у категорії науково-дослідної роботи”), критерієм інтересу студентів до дослідницької діяльності (анкета “Інтерес до дослідницької діяльності”), критерієм самоорганізації в процесі дослідницької діяльності (опитувальник самоорганізації діяльності (Н. Фішер, М. Бонд)) і креативності (опитувальник креативності особистості Девіса). Узагальнення отриманих кількісних показників за рівнями виявило, що більшість студентів демонструють середній та низький рівні розвиненості дослідницьких умінь, у 19,98% респондентів – високий рівень.

На другому етапі проекту студенти були залученні до пошукової роботи над науковими здобутками видатних педагогів С. Русової та П. Юркевича. На цьому етапі було організовано пошукову діяльність 10 робочих груп у контексті проблематики життєпізнавального проекту, організовано конкурс-виставку творчих робіт “Духовність особистості: смисложиттєві орієнтири”; проведено студентами “години серця” для учнів загальноосвітньої школи-інтернату; проведено міні-лекції: “Національна філософія П. Юркевича”, “Концепція нової школи в педагогічній спадщині С. Русової”; організовано телеміст із Ліпльавським навчально-виховним комплексом; взято участь у святкуванні 160-річчя з дня народження С. Русової в м. Чернігів; відвідано школи та садки ім. С. Русової в Київській та Чернігівській областях, а також історико-культурний комплекс “Садиба-музей Софії Русової” в с. Олешня Чернігівської області тощо.

На третьому етапі проектної діяльності відбувся захист результатів проектної діяльності студентів під час проведення урочистих заходів на тему: “Наукові діалоги: “філософія серця” в сучасній педагогіці” (до 190-річчя з дня народження П. Юркевича) та “Презентація життєпізнавального дослідження: “С. Русова – предтеча педагогіки життєтворчості”” (до 160-річчя з дня народження видатного педагога). Також на заключному етапі було проведено повторне діагностування студентів 1–4 курсів напряму підготовки “Соціальна педагогіка”. Отримані результати свідчать про те, що завдяки впровадженню життєпізнавального проекту “Філософія серця в новій школі” відсотковий показник високого рівня дослідницьких умінь підвищився на 2,72%, середнього – на 5,17%. Позитивна динаміка відсоткових показників може свідчити про ефективність реалізованого проекту.

Висновки. Отже, окремими аспектами процесу набуття студентами знань і вмінь, що мають науково-дослідний характер, є: синергія особистого життєвого досвіду, особливості протікання психічних процесів, динаміка здатності самостійно мислити та діяти, обсяг уже набутих знань тощо.

Саме особистісний контекст розвитку дослідницьких умінь студента дає змогу викладачу ефективно побудувати розвивальну роботу. Інноваційним засобом у цьому ракурсі є залучення студентів до організованої життєпізнавальної діяльності, яка, з одного боку, є процесом набуття дослідницьких умінь, а з іншого – духовно-практичною діяльністю особистості з пізнання сутності, закономірностей та принципів людського життя. Прикладом організації життєпізнавальної діяльності студентів напряду “Соціальна педагогіка” може бути позааудиторний проект “Філософія серця в новій школі”, змістом якого є дослідження життєвого шляху видатних науковців минулого – С. Русової та П. Юркевича.

Список використаної літератури

1. Бабенко Т. П. Формування дослідницьких умінь і навичок студентів медичного коледжу у процесі проектної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Тетяна Павлівна Бабенко. – Кривий Ріг, 2015. – 233 с.
2. Балашова С. П. Формування дослідницьких умінь у студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення природознавчих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Світлана Пилипівна Балашова. – Київ, 2000. – 274 с.
3. Батечко Н. Г. Організаційні підходи до підготовки фахівців за спеціальністю “Педагогіка вищої школи” в аграрному вищому навчальному закладі / Н. Г. Батечко, І. М. Буцик, О. А. Заболотний // Проблеми освіти : зб. наук. праць. – Київ, 2008. – Вип. 55. – С. 132–137.
4. Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / Лидия Ильинична Божович ; под ред. Д. И. Фельдштейн. – Москва : Международная педагогическая академия, 1995. – 209 с.
5. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: основы филос. герменевтики : пер. с нем. / Х.-Г. Гадамер ; общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. – Москва : Прогресс, 1988. – 704 с.
6. Нечипоренко В. В. Життєтворчі компетенції у системі компетентно спрямованої освіти : практико зорієнтований посібник / В. В. Нечипоренко ; І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – 272 с.
7. Литовченко В. Н. Формирование исследовательских умений студентов педагогических специальностей университета средствами НИР : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Валентина Николаевна Литовченко. – Минск, 1990. – 197 с.
8. Психологія : навч. посіб. / О. В. Винославська, О. А. Бреусенко-Кузнецов, В. Л. Зливков та ін. ; за наук. ред. О. В. Винославської. – Київ : ІНКІОС, 2005. – 352 с.
9. Духовность как феномен личностного бытия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rae.ru/monographs/103-3576>.
10. Закирова А. Ф. Теоретико-методологические основы и практика педагогической герменевтики : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. / Альфия Фагаевна Закирова. – Тюмень, 2001. – 314 с.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2016.

Сташук О. А. Развитие исследовательских учений будущих социальных педагогов в процессе их жизнепознавательной деятельности

В статье представлены результаты поисковой работы по привлечению студентов к жизнепознавательной деятельности как одного из средств развития исследовательских умений будущих социальных педагогов. Определено, что отдельными аспектами процесса приобретения студентами знаний и умений, имеющих научно-исследовательский характер, являются: синергия личного жизненного опыта, особен-

ностей протекания психических процессов, динамики развития способности самостоятельно мыслить и действовать, объем уже приобретенных знаний и тому подобное. Указано, что именно личностный контекст развития исследовательских умений студента позволяет преподавателю эффективно построить развивающую работу. Определено, что инновационным средством в этом ракурсе выступает привлечение студентов к организованной жизнепознавательной деятельности, которая, с одной стороны, является процессом развития исследовательских умений, а с другой – духовно-практической деятельностью личности по познанию сущности, закономерностей и принципов человеческой жизни. Отмечено, что примером организации жизнепознавательной деятельности студентов является внеаудиторный проект “Философия сердца в новой школе”, который предполагает исследование жизненного пути выдающихся ученых прошлого.

Ключевые слова: исследовательские умения, развитие исследовательских умений, жизнепознавательная деятельность, жизнепознавательный проект.

Stashuk O. Development of Research Skills of Future Social Pedagogues in the Process of their Life-exploring Activities

The article presents the results of a research attempt of fostering life-exploring activities by students of social pedagogy as one of the ways of developing their research skills. Certain aspects of the process of acquiring knowledge and developing skills of research character by students were identified, namely: synergy of personal experience, peculiarities of mental processes, dynamics of the ability to think independently and to act, the corpus of already acquired knowledge, etc. It is personal context of developing research skills by students that allows a teacher to build his developmental work effectively. From this point of view, fostering organized life-exploring activities by students is innovational. On one hand, life exploring means developing research skills, and on the other it is a spiritual and practical activities of an individual on cognising the essence, laws and principles of human life. An example of life-exploring activities of students is an extracurricular project “Philosophy of heart in the new school”, which suggested investigation into life courses of outstanding scientists of the past. This life-exploring project aimed at expanding students’ knowledge on the life and works of the outstanding teachers S. F. Rusova D and P. D. Yurkevych, furthering research skills and skills of using biographical method by students, nurturing active social stand and respect for the Ukrainian as a bearer of authentic qualities of a sophisticated personality. In order to evaluate the effectiveness of getting students involved into the life-exploring project, a diagnostic study was performed that assessed the four criteria: awareness of students of research work, interest of students in research, self-organisation in the process of research and creativity. Comparative analysis of the results of the primary and repeated studies showed a positive dynamics in the change of parameters: percentage of high-level research skills increased by 2.72%, of average-level – by 2.17%, which shows the effectiveness of the project.

Key words: research skills, development of research skills, life-exploring activities, life-exploring project.